

N. IORGA

—III—

OLTENIA ȘI SERBIA

Conferință ținută la Craiova în ziua de
22 Novembre 1915

—
:: ÎN FOLOSUL ::
REFUGIAȚILOR SÎRBI

VALENI DE-MUNTE

„Neamul Românesc“, Tipografie și Legătorie
1915

OLTENIA ȘI SERBIA

Conferință ținută de N. IORGA la Craiova în ziua de 22
Novembre 1915.

Onorat auditoriu

Vă rog să nu mă judecați după cele ce le-a spus d. dr. Laugier, nici chiar după conferința pe care îndrăznesc să o desvolt înaintea domniilor voastre, ci numai după intenția care m'a îndemnat să vorbesc, intenția de a ajuta, întru cît putem și noi, dacă nu putem ajuta în de-a-juns, cum datorim, poporului nobil care nu «pierre» dincolo de Dunăre, ci, din potrivă, își afirmă dreptul de a trăi în mijlocul celor d'întăiu popoare din lume, cărora li s'a făcut egal prin biruință, prin spirit de jertfă, prin toate suferințele îndurate pentru țară, poporului acestuia care afirmă înaintea unei lumi robite triumful și interesului material care l-a provocat, afirmă înaintea lumii întregi că nu vor trăi, de fapt, popoarele mari în sensul vastelor teritorii pe care

se întind, nici popoarele mari prin numărul mare al acelor care le alcătuiesc, prin tehnica lor perfecționată, prin norocul generalilor buni și al diplomaților iscusiți, ci popoarele în care de la cel d'întăiu la cel din urmă arată toți, până la ultima picătură de sînge, hotărîrea de a trăi și mai departe în cultul tradițiilor naționale și în îndeplinirea datoriei către urmași. (Puternice aplause.)

Spun anume persoane, dar n'aŭ dreptate, că noi trebuie să ni interzicem astfel de manifestări. Și nu din lipsă de simpatie, căci care ar fi omul atît de putred la suflet, atît de puțin înțelegător pentru lucrul cel mai mare din lume, care e jertfa pentru țară? Sînt foarte sigur că nu sentimentul acesta poate lipsi la noi. Ci pentru alt motiv ar trebui să ni interzicem a vorbi de Sîrbi Oamenii aceștia aŭ trecut prin cel mai greu moment din viața lor națională, ei nu s'aŭ putut răscumpăra nici printr'o biruință fără păreche în istoria biruințelor unui mic popor modern față de oștirile unei mari monarhii. Cîtă așteptare dureroasă, cîtă încordare de puteri, cîtă hotărîre de a întrebuița orice pentru a curăți pămîntul național de dușmani și cîtă fericire a doua zi după triumf! Cîtă nenorocire apoi, cînd alți nori s'aŭ ridicat la orizont, și cîtă desperare cînd s'a văzut că tot ce poate face un om e zădarnic împotriva armelor teribile pe care le aduce civilizația mai înnaintată! Sîntem deprinși prin cărțile de istorie cu povestirea grozăviilor de pe vremuri, cu miile de miî de oameni care ar fi perit, cu orașele care aŭ fost distruse, cu

comorile de civilizație prăbușite în flacărele care distrugeau cetățile; sîntem deprinși cu paginile acelea pe care cronicarii le-au zugrăvit, adunînd tot ce era mai înspăimîntător în imaginația lor. Și noi, istoricii, de atîtea ori am spus tineretului care vine la lecțiunile noastre: nu credeți toate lucrurile acestea; nu se poate să fi fost așa. Și, astfel, din Turcii, din Tatarii de pe vremuri, din Avari, din Huni am făcut niște înfățișări mai acceptabile ale ființei omenestii. Ziceam că au exagerat contemporanii, că retorii au împodobit cu flori roșii mormintele celor căzuți, dar că realitatea a fost mai puțin dureroasă de cum apare din scrisul vremurilor. Ei bine, au trebuit zilele acestea de astăzi ca să ni arăte că, dacă atunci n'a fost, țără îndoială, așa cum zugrăvesc cronicarii, că barbarii au fost mai miloși, mai înțelegători de rosturile și drepturile unui popor, se poate totuși ca, în cea mai înaltă dezvoltare culturală în cea mai deplină stăpînire a mijloacelor prin care s'a subjugat natura, umanitatea, prin oameni cari stau în fruntea ei, să fie capabilă de a îndeplini, netăgăduit, așa cum vedem noi înșine și cum nimeni nu poate spune că n'a fost, lucruri de care Hunii, Avarii, Turcii, Tatarii n'ar fi fost în stare. Și, dacă ar fi fost în stare, ei, barbarii de odinioară, ar fi o motivare: e mai puțin vinovat acel care îndeplinește un lucru fără a-și da samă de crima pe care o săvîrșește. Omenirea a trecut însă din fasa instinctelor sălbatece, aruncate fără nicio stăpînire a minții, la fasa în care mintea stăpînește instinctul: dacă instinctiv, în pornirea lui oarbă, barbarul poate

să distrugă, omul cugetării, omul planului, omul răspunderii, omul modern, care face ceia ce vrea, omul acesta modern nu trebuia să înfățișeze povestirii veacurilor care vor veni infamia ce se săvârșește astăzi la doi pași de noi, dincolo de Dunăre.

Și atunci zic unii: condamnarea aceasta a noastră de ce nu s'a prefăcut în taptă, în ajutorare, în intervenție alături de acei cari dădea sîngele lor scump pentru mîntuirea poporului lor? La aceasta voi răspunde că în poporul nostru, care nu e de ieri, de alaltăieri, hotărîrile care s'a luat pe vremuri n'a fost niciodată hotărîrile friceii, că poporul acesta ține minte, că-și așteaptă ceasul și, dacă în cutare moment a fost așteptat și n'a venit, aceasta înseamnă că în clipa următoare va veni fără îndoială, răsbumînd zăbava pe care împrejurări fatale aș putut-o aduce. (Puternice aplause, îndelung prelungite.)

N'aibă nimeni grijă: Or să ne vadă. Și or să ne vadă unde trebuie și cum trebuie. Și atunci o să înțeleagă oricine că nici pe prietenii adevărați nu i-am uitat, nici pe aliații noștri firești nu i-am părăsit, nici pe aceia cari sînt dușmanii oricărui Stat național, oricărui viitor național liber de stăpînirea altor neamuri, nici pe dușmanii aceștia ai tuturor și ai noștri nu i-am iertat. Și va veni vremea de vom dovedi cum am capitalisat numai, trecînd în samă dobînzile cuvenite, datoria noastră, pe care o vom plăti cu siguranță, *o vom plăti!* (Mari aplause.)

Vă aduceți aminte, din vechea istorie a Mol-

dovei, de scena aceia de aparentă desnădejde, de aparentă abdicare, de aparentă părăsire a rosturilor de luptă a lui Ștefan după Valea Albă.

Se adunaseră împotriva oștilor moldovenești puterile admirabil organizate — mai admirabil și decît puterile austro-germane de astăzi —, puterile nesfîrșite ca număr, dar mai ales minunate ca alcătuire, ale Împărăției turcești. Domnul moldovean a fost înfrînt și s'a retras în munți. A fost un triumf atunci în tabăra turcească. S'a isprăvit cu Moldova! Niciodată steagul moldovenesc nu va mai umbri oști care să meargă la luptă! Domnul nu era nicăiri. Dacă ar fi fost și atunci o judecată europeană, dacă ar fi fost aici la noi ceva care să semene cu opinia publică nerăbdătoare — și poate e nobil să fie cineva nerăbdător, și poate că e cuminte să fie și cel care înfrînează pe nerăbdători —, judecătorii ca și nerăbdătorii ar fi zis: s'a mîntuit cu Ștefan: și-a părăsit steagul, și-a părăsit oastea, s'a ascuns în munți; ba unii ziceau că a fugit în Polonia și că l-au văzut pribeag la un han de drumul mare. Aă trecut însă cîteva luni de zile numai și, cum ni spune un vechi povestitor venețian, Ștefan se vedea călărind din nou în fruntea oștilor sale de-a lungul pămîntului Moldovei. Nu fugise, se pregătise; nu părăsise lupta, se rezervase. Știa, cum știm și noi, că, oricîte clipe ar avea nedreptatea, dreptatea are o veșnicie. (Puternice aplause.) Și, în veșnicia aceia, cumintele găsește totdeauna clipa 'n care, în numele lui Dumnezeu și pentru cele mai scumpe

interese ale umanității, se spune cu sabia în mînă cuvîntul hotărîtor.

Sînt biruitori aici aproape, dincolo de Dunăre. Nu voiî discuta valoarea unei biruințe pe care o cîștigî alături cu două armate alcătuite din elementele cele mai bine pregătite ale unor State de veche dezvoltare militară. Nu voiî califica iarăși cît de frumos este din partea unui principe de Franța, unui coborîtor al lui Ludovic al XIV-lea și al lui Ludovic-cel-Sfînt, ba chiar al lui Francisc I-iu, acela care înțelegea să piardă totul, dar onoarea nu, cît este frumos din partea unui principe de Franța, cu criniă albă ai Bourbonilor în armele sale, să între 'n orașul unde, în cea mai strașnică tortură a sufletului său, și-a petrecut ultimele momente de luptă un bătrîn rege plîngînd asupra soartei teribile care fără dreptate îi lovia regatul, un tînăr principe erou care trebuia să întovărășească steagurile sale în rătăcire, acel vechiu om politic sîrb, Pașici, care, cu cîteva luni înnainte, binecuvîntase ceasul ce-l făcuse să presideze la întemeierea Serbiei mari pe care trebuia să o lase acum sfîșiată în mîinile dușmanului, și soldații aceia hotărîți la moarte, cari părăsiau cea din urmă Capitală de refugiu a Statului sîrbesc pentru a căuta colțul de munte unde se poate cheltui ultima sfortare pentru onoarea națiunii lor. Nu se urmărește decît de un biruitor ieftin, — cu doi cari-l sprijină, la dreapta și la stînga, — satisfacția ignobilă de a visita un cîmp de luptă asupra căruia plutesc încă umbrele mucenicilor cari bucuros

aŭ murit pentru țară. (Aplause puternice.) Dacă nu mă înșel, în lumea aceasta, în care n'a perit onoarea, *din fericire* n'a perit încă onoarea, și unde este o onoare militară de la care se cere mai mult decît de la onoarea unui simplu cetățean, în lumea aceasta, zic, nu poate să meargă cineva într'un loc cum e Nișul, nu poate să calce pe cîmpuri de luptă cum sînt acelea care aŭ fost părăsite numai după ultime silințe, de Sirbî, decît aducînd prinosul său de flori, de păreri de rău, de laude pentru eroii cari s'aŭ sacrificat acolo. Cine face altfel, se osîndește, vădînd însuși motivele de trufie zadarnică, de lipsă a simțului de înțelegere pentru adevărata vitejie care l-aŭ îndemnat la luptă.

Spun buletinele că regele Petru, întovărășit de fiul său și de Pașici, de cîtiva ofițeri, a luat drumul Albaniei. Anumiți oameni, cari se bucură la noi, cari cred că aŭ motiv să se bucure de așa ceva, anunță că Serbia s'a sfîrșit, că de acum înnainte, spre fericirea noastră, se vor întinde provinciile austriace până în fundul Balcanilor. Și, natural, noi vom fi absolut garantați prin faptul acesta, prin zugrumarea unui popor cu drept la viață pe pămîntul moștenirii sale; în aceasta este o asigurare că noi, în orice fel de împrejurări, vom trăi liberi și glorioși pe pămîntul pe care ni l-aŭ lăsat strămoșii noștri. Dacă Serbia ar fi fost cuminte, ea ar fi trebuit să îmbrățișeze picioarele Puterilor Centrale, și copiașii balcanici s'ar odihni împreună, în cuibul pajurilor întovărășite. Acuma însă, cînd gîtul unuia a fost sucit de mîna năvălitorilor, ceilalți trei

copilași,—Grecii, buniî noștri prietenî, Bulgarii și noi înșine,—o să găsim mai mult loc supt aripile calde ale biruitorilor, care-o spun, în treacăt, — uită să numească precis, cu un nume și cu o dată biruința lor.

Fiindcă, vedeți, Serbia se pare că e zdrobită. Dar unde? În ce luptă? Care e clipa aceia mare de atac cavaleresc, de superioară vitejie, de desfășurare a tuturor mijloacelor nobile ale războiului, în care armata sîrbească să fi ieșit biruită de armata cealaltă? A urmări prin mijloace tehnice o armată care se retrage și a crede că, atunci cînd ea a părăsit cîmpiile de luptă ale solului său propriu, s'a isprăvit cu dînsa, aceasta este o iluzie. Nu știu, de altfel, dacă acei cari o spun o cred sau dacă este numai o minciună ieftină pentru oameni creduli, cum se pare că sînt între noi, dar, din fericire, sînt atît de puțini între noi. Și, cu cît lucrurile se vor desfășura, vor fi tot mai puțini între noi aceia cari se pot prinde atît de ușor, cu virful aurit, dar ascuțit, al unei undițe ținute într'adevăr de mîni dibace, în care trebuie să se prindă însă numai cei mai proști dintre peștii mărunți. (Mare ilaritate, applause.)

Eû, d-lor, cred că Serbia nu moare. Fiindcă eû cunosc o altă Serbie, care a fost înfrîntă, o Serbie distrusă, stăpînită de Turci. Și, oricît ne-am lăuda că a isprăvit umanitatea cu concepțiile stupide ale filosofilor și cărturarilor de pe vremuri cu privire la dreptate, totuși nicîo Putere din Europa nu va putea stăpîni Serbia biruită

la 1915 așa cum aŭ stăpinit-o Turcii după 1389. Și, oricum, obrazul omenirii s'a suptiat : acum, dacă nu se observă lucrul, din cauza stratului de murdărie morală ce s'a depus, dedesupt tot va rămînea un obraz mai suptire decît la omenii de acum cîteva secole. Și ceia ce Turcul și-a putut permite la 1389 pe pămîntul Serbiei, o Putere creștină, oricare ar fi ea, n'ar îndrăzni să facă astăzi. Eŭ știu însă, supt regimul turcesc de la 1389 până la 1800, cît de puțin moartă a fost această Serbie, cît de mult în adîncul pămîntului ei s'aŭ adunat apele acelea din care trebuiaŭ să răsară mai tărziŭ izvoarele vieții moderne a Statului sîrbesc. Trei secole, n'a venit acolo nicîo carte, nicîun îndemn de cuvîntător ; nicîo organizare nu era ca să apere conștiința națională a poporului ; mergeaŭ doar din sat în sat cîntăreții povestind luptele de odinioară, îmbrăcînd în strălucitoarea haină a poeziei ceasurile de vitejie de pe vremuri, și atît. Nu exista nicîo conștiință publică europeană ; cine, în Eurôpa de la începutul timpurilor moderne, s'ar fi gîndit la o Serbie etnică ? Cine s'ar fi crezut în stare să scape Serbia supusă de dominația turcescă ? Și ar putea spune cineva foarte ușor : dacă trei veacuri trec asupra unui popor supus și acest popor nu se mișcă printr'o răscoală, printr'un strigăt de durere, printr'un apel către dreptatea lumii, printr'o chemare către pedeapsa lui Dumnezeu, poporul acela e mort într'adevăr. Ei bine nu : după trei veacuri care sînt ca acele trei zile de petrecere în mormînt ale Mîntuitorului, Serbia a înviat. A fost de ajuns

ca în mijlocul țeranilor să apară un țeran ca dînșii, un negustor de vite, un haiduc, un fost auxiliar al oștilor creștine austriace care străbătuseră provinciile turcești de dincolo de Dunăre, pentru ca mulțimea aceasta țerânească să se ridice întreagă supt călăuzirea lui Caragheorghe și să întemeieze această Serbie nouă, care, supt dinastia lui și a lui Miloș Obrenović, a trăit, s'a dezvoltat, s'a întemeiat moral, s'a organizat material până în timpul nostru. Și, atunci cînd trei veacuri de stăpînire turcească, trei veacuri de întunec, fără școli, fără carte, trei veacuri de părăsire din partea lumii întregi, fără îndemnuri, fără făgăduieli, fără o zguduire trezitoare din partea nimănuî, n'aû putut să omoare vechea Serbie, care și-a vărsat sîngele pentru creștinii în lupta de la Cosovo, crede cineva că ajung triumfurile lui Galwitz, ale lui Mackensen, ale lui Köves de Kövesháza (Ilaritate), — care este pregătitorul, vă rog, pentru unii dintre Romîni, al idealului de dezvoltare către Nistru, către Ucraina, către stepa rusească, către Marea Neagră, Marea de Azov, Marea Caspică, poate, a poporului românesc —, ajunge biruința d-lor Mackensen, Galwitz, Köves de Kövesháza, plus un număr oarecare de inteligențe militare bulgărești (mare ilaritate), pentru a distruge Serbia de astăzi?

Într'adevăr aû căzut mulți, căci mult poate să omoare mașina modernă a oștilor pornite către distrugere, dar până la omorîrea metodică a copiilor nu s'a ajuns. Sînt acolo, în adăposturi ca acestea de la noi, în văile albanese, pe pămîntul primitiv, dar nu ajutător, cum trebuia, al

Greciei, legată prin alianță (aplause puternice), și în larga noastră ospitalitate frățească, plină de făgăduințe, în retragerea din munți, deci, cu așteptarea unei nouă lupte, care va birui, la noi și acolo, în Grecia, unde fețe rușinate primesc pe camaradul de arme din 1913, care a dat Eladei mai mult decât avea dreptul să spere numai după vitejia și jertfa ei, sînt acolo copii cari vor răsbuna cîndva pe părinții lor. (Furtunoase aplause.) Și cine omoară pe bărbatul unui popor supt ochii femeilor, înaintea copiilor, acela pregătește în copiii aceștia, sfătuiți de femeile care-i vor crește în lecțiile aspre ale durerii, răsbunători cum nu s'aū mai văzut vre-odată în istoria popoarelor. (Puternice aplause, mult prelungite.)

Credeți d-voastră că așa se alcătuiesc și se destac Statele ca o Austrie pe care o faci cît de mare, tocmai fiindcă n'are suflet, n'are necesități organice și o întinzî cît poate diplomatul să întindă mușamaua? Nu! un popor-Stat cum este Serbia e un organism, iar Statele cum e Austria sînt aglomerațiuni: un conglomerat grosolan, în care se amestecă marmura curată, piatra cuprinzînd într'însa metale nobile, cu prundul rîurilor, legate toate împreună prin ordinarul lut care este birocrăția, funcționarismul austriac. Statele acestea se rup, la ceasul lor, și de mîinile unui copil, pentru a pune marmura de o parte și pentru a arunca lutul, cu toată netrebnicia și murdăria ce o cuprinde, a-l arunca jos ca un praf netrebnic. Ființele organice însă, acelea nu se distrug; se strîng, se mutilează, dacă

voiți, dar din suferința lor izvorăsc puteri nouă; creațiunii nouă vin să înlocuiască pe cele vechi.

Dacă am vrea să înfățișăm printr'o singură comparație ce este un popor adevărat, am putea întrebuița următoarea: buruiiana care cuprinde foarte răpede un câmp foarte întins, nu cere nici plug, nici sămînță, nici îngrijire. Cresc ierburile în univers de se sperie omul înaintea lor. Cine e cunoscător însă în aceste lucruri, știe că buruiiana abia se vede în Martie, că în April răsar din ea flori modeste care parcă să roagă să o cruți, făgăduind că n'o să ocupe loc mare și că ea, floarea, o să te mîngîie și mai departe; în Maiu abia poți trece prin dudăie, dar vine pe urmă căldura lui Iunie și, în locurile unde se trufia buruiiana, cu toate podoabele sale, nu se mai găsește altceva decît frunze uscate pe care le bate vîntul în toate părțile. Buruiiana nu trebuie nici arată, nici sămănată, nici plivită, dar ține din Mart și până în Iunie. Iar ceia ce punem noi în țărîna ca să ne hrănim cu dînsul, fiindcă voim, fiindcă ni trebuie, se face tăind în-tăiū dureros pămîntul cu fierul.

Așa se întemeiază popoarele cele adevărate. Veacuri întregi, și în Serbia și la noi, s'a tăiat adînc pămîntul țerii, cu durere, cu silinți nepilduite, pentru ca brazda să se facă. Și pe urmă aū venit cărturarii naționali și aū sămănat așa de bine după războinici; pe locul unde fierul suferinței deschisese brazda, ei aū aruncat larg sămînța viitorului. Iar, la capăt, ceia ce s'a ridicat prin darul seminței cărturarilor a fost hrană îndelungată pentru toți, veacuri întregi. Așa se

întemeiază popoarele, în felul acesta se alcătuiește trăinicia și nemurirea lor. Brazda plugului dă suferință a fost și la dînșii, la Sîrbi, larg sămănată de cărturari. Iar cine crede că lovind la suprafața unei țarine care a încăput în mîna lui, poate distruge recolta întreagă, acela se înșeală : rupînd spicele tocmai se desface dintr'însele sămînța, care intră din nou în pămînt, și ea va hrăni, la vremea ei, nu pe hoții cari au năvălit în recolta străină, ci pe fiii pămîntului aceleia. (Furtunoase aplause, îndelung prelungite.)

D-lor, eă nu cred în triumful brigandagiului. Nu cred. Acum cîtăva vreme, corectam niște pagini istorice de mai veche grecească din care am cules un proverb care la noi nu se aude, dar care e bine să se știe. Bulgarii, după 1913, au pomenit și ei un proverb, a cărui realizare cred a o vedea astăzi; dar ceia ce au spus ei după 1913 pentru 1915, se poate spune astăzi de Sîrbi pentru ceia ce o să fie după 1915. Spune proverbul: morile lui Dumnezeu macină încet, dar sigur. E adevărat. Numai cît morarul știe că esențialul nu este ce se macină întăi, fie chiar și încet și sigur, ci ceia ce se macină *pe urmă*. După tărița pe care a măcinat-o moara lui Dumnezeu pentru dînșii astăzi, ea va măcina făina cea bună pentru Sîrbi mine. În privința aceasta nu poate fi nicîo îndoială. (Ilaritate, aplause puternice.) Iar, în ceia ce privește proverbul mieu, e foarte scurt și foarte bun : Dumnezeu priește hoțului, dar păgubașului ceva mai mult. Și cred că Dumnezeu însuși abia

ajunge ca să răsplătească paguba nedreptății de astăzi.

Cred în viitorul lor cum cred în viitorul nostru; privesc suferința lor cum aș privi suferința noastră; admir energia, liniștea cu care ei au primit această suferință, cum sînt sigur că aceleași însușiri zac în rezervoriile adînci ale poporului nostru — nu în cei de sus —, în aceste nesfîrșite rezervorii, orice suferință ni va rezervă Dumnezeu. Și poate să ni reserve și nouă, cînd ni vom face datoria, căci nu mergem mîni nici la o excursie, nici la o plească, nici la un chiul, ca să întrebuițez cuvîntul orășenesc, ci mergem la întrebarea teribilă a viitorului, care cu o mînă dă biruință și cu cealaltă suferința, și nu dă biruința cu mîna dreaptă fără să dea și suferința cu mîna stîngă. Da, eu cred că urmașii noștri vor admira energia liniștită, sigură de sine, de dreptatea sa, cu care și noi vom primi încercarea noastră, ca să ajungem și noi, împreună cu aceștia, la biruința comună împotriva nedreptății. (Mari aplause.)

Pentru cei cari cred că s'a isprăvit cu Serbia, voiû mai pune în asămănare scena ultimă a înfrîngerii sîrbești de azi și a înfrîngerii bulgărești de ieri.

În 1914, oștile noastre stăteau aproape de Sofia; oștile grecești innaintau către aceeași Capitală bulgară; între Sîrbî și între Bulgari se urma o luptă în care Bulgarii își făceau iluzii dacă socotiau că biruința lor era aproape. Reședința regelui Ferdinand era flămînzită, amenințată, și

atunci el, regele, a trimis telegrama pe care o cunoașteți bătrînului rege Carol al Romăniei, făgăduindu-i ce n'avea intenția să dea și ce nu i-a dat, și iscăbind, cînd a fost vorba de pace, ceia ce era hotărît să nu respecte, căci a doua zi după încheierea tractatului de pace se trime-tea ordinul de zi către armată care se știe de toată lumea, și care făgăduia răsbunarea zilelor acestora de umilință.

Și acesta este un sfirșit pentru un popor în-vins. Să mi se dea voie să găsesc mai nobil actul regelui Petru al Serbiei. Și el a fost rugat să încheie o pace care i s'a oferit înaintea de înfrîngere, a doua zi după o biruință care poate fi înscrisă între cele mai nobile ce s'a cîștigat vre-o dată de un popor mic împotriva unei forțe covîrșitoare. S'a cerut poporului sîrbesc să se împace cu acei cari se pregătiau să-i năvălească teritoriul. Cineva care a străbătut Serbia atunci, a vorbit cu o sentinelă, cu un țeran bătrîn de cincizeci de ani, îmbrăcat în hainele de acasă și care înfățișa atunci însuși sufletul poporului său. I-a spus : Se pregătește o luptă nouă ; vi se oferă pace ; nu vă împăcați ? — Să ne împăcăm. — Dar fără prietenii voștri, numai cu voi ! Și atunci bătrînul, scuturînd din cap, zise : nu ; mai bine ne batem !

S'a bătut. Și, cînd, după două luni de sforțări fără exemplu, 100.000 oameni, păstrați prin geniul militar al lui Putnic, au găsit, prin munții înghețați, prin văile prăpăstioase, cu o mămăligă de hrană la trei zile pentru soldați, au găsit drumul lor de refugiu, li s'a oferit încă odată pa-

cea. Și regele Petru a căutat, nu pacea asigurătoare; ci moartea de eroi și, neputînd-o afla, a avut singura durere în sufletul său că nu i-a fost dat să cadă în fruntea ostașilor săi înainte de a părăsi ultima brazdă a pămîntului sîrbesc apărat de dînsul.

Să mi se dea voie atunci să aleg, între telegrama mincinoasă din Sofia de la 1913, între măgulirea sentimentelor bătrînului vecin a căruî blîndeță de suflet era cunoscută, între încheierea unei păci pe basă de minciună, între sfruntata ei tăgăduire a doua zi, de o parte, și, de alta, între bătrînul acesta, încunjurat de tot ce este în Serbia eroism și cugetare politică, care apucă drumuri de munte ca Ștefan-cel-Bătrîn al nostru, atunci cînd se ascundea în peșterile Carpaților așteptînd ziua răsbunării, să mi se dea voie să aleg pe regele Lear în locul lui Shylock rege.

II.

Partea aceasta era absolut necesară fiindcă toți avem în sufletele noastre o nesfîrșită datorie morală de plătit și trebuie s'o plătim, cu orice primejdie, către dînsii, afirmînd că în dosul cuvintelor noastre este o hotărîre, că hotărîrea aceasta se va preface, prin voia noastră, în faptă și, prin voia lui Dumnezeu, se va preface în biruință.

După această lămurire trec și la partea explicativă, care va fi poate mai scurtă spre a nu obosi prea mult. Trec deci la partea care lămurește

legăturile speciale ale Olteniei d-voastră cu Serbia.

Din tot cuprinsul Țerii Românești, în Oltenia s'a arătat mai multă simpatie pentru Sîrbi. Poate fiindcă i-a văzut mai de aproape, fiindcă aici tunurile s'a auzit bubuind, fiindcă aici eroii au fost întîmpinați în nenorocirea lor, fiindcă supt ochii d-voastră rătăcesc încă mulțimile acelea de femei, de copii, de bătrîni, de preoți, — din cari unul s'a tocmit porcar pentru o bucată de pîne. Poate, însă, că nu numai de aceia, ci și dintr'alt motiv, de aici au venit sentimentele cele mai calde de milă, sentimentele cele mai înnalte de admirație, de asigurare a prieteșugului față de poporul sîrbesc. Și bine s'a făcut, și, de cîte ori, orîcuî, i se va oferi ocașia să ajute pe Sîrbul pribeag, să se gîndească la vorbele acelea din Evanghelie că prin orice drumeț care calcă pragul casei tale Dumnezeu însuși intră, și cu atît mai mult prin drumețul acela nenorocit care a luat cîrja, toiagul pribegiei fiindcă a căutat să apere până la sfîrșit dreptatea lui Dumnezeu. Să-i privim ca pe frații noștri fără să așteptăm nimic de la dînșii. Au plătit lumii așa de mult în ceia ce privește îmbogățirea comoriî morale a umanității, încît noi n'avem nimic să li cerem în schimb pentru tot ceia ce, individual sau ca națiune, am fi în stare să li dăm.

Și mă gîndesc cu oroare, față de sentimentul acesta firesc, la ideia, pe atît de nebună, pe cît de stupidă, care a încolțit în mintea unor oameni pervertiți prin imoralitatea luptelor poitice de interes particular, ideia aceia de a ne așeza în rîndurile despoietorilor Serbiei învinse.

Sînt oameni cari nu se mulțămesc să atragă urgia Rusiei, refăcută mine, prin luarea Basarabiei, înaintea de momentul său, *înaintea de momentul său* — așa trebuie să se înțeleagă lucrul, — ci mai vreau ceva pe lîngă această Basarabie, care, național, este locuită de ai noștri. Nu, n'am uitat-o, căci să nu creadă cineva că sentimentele care nu se manifestă prin cereri nu se ascund în adîncul sufletului omenesc... (un domn protestează cu jumătate de glas). Numai cit — fiindcă am auzit o protestare — trebuie să fie cineva un idiot (mare ilaritate) ca să-și închipuie că un Stat mic poate să provoace o Putere mare vecină cu dînsul în afară de cazul cînd Puterea aceasta în momentul înfrîngerii, se sfarmă pentru totdeauna. Ei bine, vom ataca Austro-Ungaria la momentul său, fiindcă Austro-Ungaria trîntită la pămînt nu se va ridica niciodată, pe cînd Rusia are încă înaintea sa un viitor pe care-l vom măsura cu răbdarea și pregătirea noastră. (Aplause.)

Și iată unde aveam intenția să ajung : s'aun găsit oameni atît de ignobili, cu o atît de totală ignorare, nu numai a dreptului, dar și a cavalerismului celui mai elementar, adevărate hiene săpătoare de morminte, care au spus : Serbia e jos, să ni luăm Valea Timocului. Și au scris aceasta ! De altminteri la noi a scrie nu e un act de curaj așa de mare, fiindcă în dos nu e un sentiment de răspundere și consecvență atît de puternic ca la popoarele a căror civilizație e pe deplin isprăvită ; a doua zi scriitorul politic a uitat și el ce spusese în ajun.

D-lor, Romîniî din valea Timocului alcătuiesc într'adevăr o populație foarte numeroasă. Această populație nu e însă originară de acolo : sînt pribegî olteni de-aî d-voastră ; aû fugit de urgia fanariotă și aû găsit, acolo, pe pămîntul sîrbesc, loc de libertate și ocrotire. Dacă se găsește o minte umană care să creadă că ospitalitatea, frățește acordată, creiază musafirului dreptul de a despoia pe gazdă de casa sa, evident că în psihologia ei nu se poate amesteca istoricul, ci e rolul psihiatrului. Că noi dorim ca această populație să se desvolte național, da, și va veni vremea pentru aceasta, de sigur va veni vremea ; ba, cu cît vom merita-o mai mult prin ajutorarea ce vom da Sîrbilor, cu atît această vreme va veni mai răpede. Crușarea unei naționalități pierdute într'un corp etnic străin se capătă, în adevăr, prin îndatoriri esențiale față de acela căruia îi aparține acel corp etnic în care s'aû mutat anume elemente ale naționalității tale.

Niciodată Romîniî de pe valea Timocului, Olteniî d-voastră, vechi Olteniî din veacul al XVIII-lea, strămutați acolo, dar păstrînd toată amintirea malului stîng al Dunării, niciodată Olteniî aceștia nu trebuie să ajungă un măr de discordie între noi și Sîrbi, ci, din potrivă, ei trebuie să fie un element de continuă legătura frățească între noi și dînșii, Sîrbiî respectînd singele nostru în ei, iar noi respectînd deplina și statornica lor suveranitate asupra pămîntului care a ocrotit pe acești pribegî. Aceasta este formula. A umbla unde alții aû biruit, a despoia pe învinsul care zace sîngerat pe cîmpul de luptă, pentru o cauză

care este și a noastră, a-l desbrăca de avutul său, este o faptă pe care Fanarul politic «român» din secolul al XX-lea o admite poate, dar pe care cavalerismul românesc moștenit o desprețuiește. (Puternice aplause, îndelung prelungite.)

Dar, d-lor, nu trebuia veacul al XVIII-lea, nu trebuia urgia fanariotă, nu trebuia contribuabili puși la fum pentru a li stoarce dăjdiile, nu trebuia nesiguranța socială din aceste vremi de grea apăsare țerănească pentru ca să se creeze între Oltenia și Serbia legături. Legăturile acestea sînt tot atît de vechi ca și începuturile înseși ale neamului lor și ale neamului nostru.

Domniî noștri știți că se chemaî *Voevozi* în timpurile vechi; știți iarăși că țeranii liberi de pe vremuri se chemaî *jucei* și că împărțirea țerii noastre e în *juce*: Mehedinții, cele două județe ale Jiiului, de sus și de jos, sau, cum zicem noi după un nume slav: Gorj și Dolj, Vilcea, Romanații, toate sînt județe mai vechi decît întemeierea principatului muntean. Și numele lor s'a luat după numele juzilor de pe vremuri: Vilcea s'a numit după un Vilcea, care a fost cîndva jude acolo; Romanații după un vechi sătean și ostaș Romanat, județul Mehedințului după un Mehedinț,—fără *i* la sfîrșit,—care el a dat numele acesta teritorial. Pe urmă a venit, mai mare peste juzi, Voevodul. Judele era civil, Voevodul ostaș; Voevodul era duce, judele arată prin însuși numele său atribuțiile pe care le îndeplinește; acesta judeca pe cei de acasă cu cru-

cea în mîină, iar cellalt, Voevodul, cu buzduganul în mîină, judeca pe cei de peste granițe, — pe «sfînta dreptate» și judecătorul de acasă, pe «sfînta dreptate» și acela al dușmanilor de peste graniță.

Dincolo de Olt județele nu se mai chiamă după oameni, ci după rîuri, iar în Moldova nu sînt județe, ci Ținuturi. În Ardeal însă, prin sate, pînă foarte tîrziu, se păstrează juzii sau cnezii, cum li ziceau Slavii. Se vede foarte limpede cum pe pămîntul românesc, în părțile acestea apusene, a fost o regiune de temelie, o regiune fundamentală, alcătuită din Oltenia, din Ardealul de Vest și întinzîndu-se pînă în Maramurăș, deasupra Moldovei, care este regiunea Voevozilor și a juzilor sau cnezilor.

Ei bine, între toți Slavii, numai Sîrbi sînt acei cari au avut ca și noi organizația Voevozilor și cnezilor. Bulgarii nu: Slavii cucerii de războinici de origine turaniană, ei au avut cu totul altă orînduială, și, dacã răsare și la ei cîte un Voevod, niciodată nu o să răsarã un cneaz; ba Voevodul care se poate întîlni la Bulgari este de împrumut, și nu originar. Pe cînd în Serbia, Bosnia și Herțegovina, în Dalmația — și Bosnia și Herțegovina, ca și Dalmația, sînt sîrbești, întocmai ca și Serbia care sîngeră acum supt ochii noștri, iar Dalmația e o Serbie avînd pe mal orașe romane trecute supt stăpînire și influență venețiană, dar încolo, tot o Serbie curată, ca și Croația —, rostul lor e originar.

Deci, precum la noi Oltenia și plaiurile Ardealului apusean formează regiunea Voevozilor și cnezilor, tot așa la Slavii Sîrbia, Bosnia, Herț-

govina, Dalmația formează altă regiune de Voevozi și cnezii. Și va înțelege oricine că, atunci când instituțiile fundamentale ale acestei părți românești care este Ardealul de Vest și Oltenia corespund cu desăvârșire cu instituțiile fundamentale din regiunile slave reprezentate de Serbia-Stat și de regiunile sârbești de lângă dînsa, aceasta înseamnă că am avut odinioară, noi și ei, o viață politică comună. Aceasta nu se poate spune de niciun alt popor în preajma noastră. Cu nimeni n'am împărțit așezămintele de temelie ale vieții noastre decît cu dinșii. Se arată astfel de la început, din veacurile cele mai vechi, cît de naturală, cît de indicată de geografie, ca și de influențe culturale, este legătura dintre regiunile oltene și ardelen, de o parte, și regiunile sârbești de dincolo de Dunăre, de altă parte.

Am mai spus aceasta, li-am spus-o Sîrbilor, în revista lor, *Delo*. A răsărit atunci unul dintre oamenii politici improvișai pe cari-i produc azi decorațiile Europei centrale și cite un cuvînt de amabilitate care li se aruncă cu desprețul pe care străinul îl are totdeauna pentru acela care-l servește din corupție, din vanitate sau din simplă prostie congenitală, a răsărit, zic, un bărbat politic improvișat care a spus: «Domnule, mai încet cu comunitatea aceasta între Sîrbi și între Olteni, fiindcă d-ta pregătești lucruri teribile!» (Ilaritate.) Mărturisesc că nu m'am așteptat să descopăr în fapta mea un așa de oribil complot în momentul cînd trimiteam unei reviste sârbești, a doua zi după biruința contra Austriei, ca demonstrație, o contribuție la cu-

noașterea legăturilor dintre noi. «Știi ce pregătești! Pregătești anexiunea Olteniei de către Sîrbi!» (Ilaritate.) Ei bine cu astfel de capete ce poți face? Și vedeți cît de rău e ca un «cuge-tător», care, în loc să vorbească, scrie, nu poate să audă risetele cetitorilor săi, și chiar de aceia comite articole peste articole, pe cînd, altfel, de ar putea vedea de-a dreptul cum rîde lumea de el, s'ar lecui. (Ilaritate.)

D-lor, nici noi nu sîntem așa de slabi ca să ne poată cuceri Sîrbi, nici Sîrbi așa de tari ca să ni ia Oltenia, și nici noi, nici ei așa de nebuni ca să schimbăm o prietenie de veacuri întregi pentru astfel de idei mai ilogice, mai stupide decît însuși planul de a mări România întinzînd un fel de tentaculă de caracatiță prin valea Timocului, ceia ce ar însemna ca și cum un original ar lua pe badea Ion, cu sumanul orî cojocul lui, și, ca să-l «completeze», i-ar anina la spate o șuviță cu un clopoțel în vîrf. (Ilaritate.) Și România s'ar înfățișa, cu valea Timocului cucerită peste Dunăre, întocmai ca badea Ion care ar umbla cu codița și clopoțelul după dînsul.

Dar legăturile acestea de la început n'au fost singurele legături dintre Sîrbi și noi.

Domnilor, a venit o vreme cînd s'a întemeiat din Oltenia și din «Muntenia» de la Argeș un Stat *romănesc*, Statul care s'a făcut prin unirea liberă a județelor Olteniei cu județele muntene ale Argeșului. Atunci ați pierdut d-voastră Capitala, care s'a mutat la Argeș fiindcă de la Argeș mergea, prin Cîmpulung și Tîrgoviște,

la Brăila, la Dunărea-de-Jos, la Dunărea comercială, de *comerț* universal, și prin Dunărea aceasta ajungeai la Marea Neagră. Și, cînd s'a întemeiat Statul unitar, noi, Romîni, am avut nevoie să prefacem o democrație țerănească într'o formă de Stat orientată după normele cele vechi ale Răsăritului. Pe atunci Domnul nostru era încă un jude ori un Voevod îmbrăcat țerănește și represintînd datine țerănești. Ni mai trebuia însă ceva pe lîngă aceasta.

Aceasta nu înseamnă că democrația țerănească n'avea avantajii, dar nu e aici locul să le arăt: o să vie vremea cînd o să se vorbească larg de democrația țerănească d'innainte, chiar dacă multe scaune șubrede s'ar clătina puțin în viața noastră socială și politică, în urma acestei zguduirii cu amintirile democrației de la 1300. Ceia ce a fost atunci, o să se facă din nou acum, o să se facă, de sigur, acest lucru mare din lăuntru, cum o să se facă și lucrul cel mare de peste graniță. Oricine ar zice: *nu!* Căci pe *nu*, nu se clădește nimic, ci totul numai pe *da*, piatră ce se lasă adînc, formînd temelia pe care poți sprijini apoi clădirea (Aplause.)

Nu zic că democrația țerănească de la început a fost rea, dar trebuia să avem ceva mai mult: o cancelarie organizată, o ordine de demnitarî, o Curte, mai ales o legitimitate dinastică încunjurată de prestigiu, și lucrurile acestea, care erau indispensabile, nu le-am luat de la Bulgari, ci de la Sîrbi.

Cele d'întăi înrudirî ale Domnilor noștri, care aū prefăcut pe acești mîndri și viteji țeranî în

purtători de purpură și de coroană, au fost cu dinastiile slave din lumea sîrbească de peste Dunăre, pe o vreme cînd noi și Sîrbiilor dădeam, pe la Vidin, stăpînitori Bulgarilor, în veacul al XIV-lea. Căci Bulgarii erau în decadență, Sîrbiilor în plină putere, iar noi alcătuiam tocmai viața noastră de Stat, influențați de viața politică sîrbească.

Apoi, în limba slavă, întrebuițată atîta vreme de cancelariile Domnilor noștri, se cînta și se cetia cuvîntul lui Dumnezeu în Biserică. Această limbă, ca și scrisul ei corect, ca și frumoasa caligrafie împodobită a diecilor domnești, ni-au venit, aici, în Oltenia, din Serbia. Cea d'întăiu mănăstire de cărturari pe care am avut-o noi, este cea ale cării temelii se mai văd la Vodița, apoi aceia pe care, într'o formă prefăcută, o avem și astăzi, Tismana; după ele numai a venit Prislopul în Ardeal și apoi fundațiunile mai nouă ale lui Mircea-cel-Bătrîn. Cine ni-a adus însă viața veche de cărturari, care a fost temelia culturii noastre celei vechi? Sfîntul Nicodim. Sfîntul Nicodim era un Greco-Sîrb, avînd sînge grecesc, dar cu o direcție culturală exclusiv slavă, sîrbească. A trecut dincoace, s'a adăpostit pe pămîntul nostru și a plătit printr'un dar de cultură neprețuit acest adăpost pe care i l-am dat noi, tocmai așa precum pribegii sîrbi de astăzi aduc pentru noi, ca răsplată a ospitalității, un dar de idealism, un exemplu viu de eroism și suferință, prin care se vor înălța sufletele copiilor cari văd ce poate suferi cineva pentru țara sa fără a pierde vre odată nădejdea în in-

vierea, în răsbunarea și biruința ei. (Aplause călduroase.)

Și, cînd Sfîntul Nicodim a venit, el a adus și arta, vechea noastră artă, ce are ca fond, ca temelie, piatra pe care a așezat-o pribeagul călugăr sîrb din veacul al XIV-lea.

Comunitatea politică în cele mai depărtate timpuri, legături dinastice în veacul al XIV-lea, împrumutarea din Serbia a limbii de Stat și a limbii din Biserică, a caligrafiei celor d'intîi dieci ai noștri, împrumutarea din Serbia a cărturarilor religioși, inspirația artei noastre începătoare, — ce dar mai bogat și mai înflorit voiți d-voastră să fi avut noi de la un popor care, în clipa ultimelor lui sfortări împotriva Turcilor, dăruia vecinului mai tînăr în viața politică întreaga moștenire seculară a străduințelor sale către cultură? (Călduroase applause.)

La rîndul nostru, am plătit aceste datorii. A fructificat cultura slavonă pe pămîntul nostru, cărturarii moderni au plecat de la noi spre Sîrbii; clericii cărturarii au plecat din această Oltenie către provincia turcească a Serbiei. Așa încît lumina adusă cu mîni pioase, așa cum aduce cineva o lumîinare de Paști în bătaia vîntului de Marte, lumina adusă de evlavioasele mîni ale Sfîntului Nicodim a ajuns a fi pentru Balcanul întreg o mare flacără de viață, din care s'a aprins noua cultură a popoarelor creștine, îndușmănite azi, criminal și stupid.

Și mai găsim o legătură între Oltenia d-v. și viața sîrbească: cînd s'a ridicat Caragheorghe

dincolo, cînd s'a intitulat «căpetenie a norodului sîrbesc», cînd a ridicat între țeranî un steag țerănesc de libertate și a îndrăznit să stea, el, robul, înaintea «Împăratului» turcesc, cerînd pentru săracii lui dreptul la viață creștină, s'a mișcat și inima țeranilor noștri de dincoace. Pe cînd era încă un începător în cariera armelor, slujind supt steagul Țarului, Tudor Vladimirescu a luptat la Dunăre pentru libertatea sîrbească. Și, cînd vom merge și noi spre a lupta pentru același scop, să știm bine că înaintea noastră a mers stegarul care represinta, în umila hotărîre a vitejiei sale, frăția de cruce a Romînilor cu Sîrbi. Așa precum îl vom vedea pe Tudor cu ostașii țerănimii de la 1821 în fruntea noastră de cîte ori vom revendica dreptul sfînt al țerănimii noastre, îl vom vedea în fruntea noastră și de cîte ori vom da ajutorul cuvenit prietenilor noștri cari supt o nouă apăsare sîngeră dincolo de Dunăre. (Aplause puternice.)

Și darul acesta se plătește : ostașul Tudor s'a întors de peste Dunăre ca omul politic Tudor : ideia politică a mișcării sale, de dincolo a luat-o el ; ca un al doilea Caragheorghe, căpetenie de țeranî s'a simțit la 1821 pe pămîntul Olteniei, cînd pentru a răpune elementele grecești și ciocoi-meaa grecisată, dedată numai operațiilor fiscale remuneratorii, cultivării asidue, dar barbare, a unui budget începător, el a avut curajul să adune un «Sfat al norodului». A ridicat și el un steag ca și Caragheorghe, același steag al săracilor : al drepturilor și al viitorului lor. Și, precum Caragheorghe a isprăvit ucis pentru îndrăz-

neala faptei sale, și Tudor a plătit cu sîngele său hotărîrea sa de a ridica poporul nostru, în calitatea lui națională, în rîndul națiilor moderne. Aceasta a fost învățătura pe care, prin Tudor, ca răsplată pentru ajutorul de arme ce i-l adusesem, ni-a dat-o Serbia nouă : cea d'întîi manifestare, și mîndră, și biruitoare, de conștiință națională țerănească,—și, vom adăugi, cită vreme conștiința națională nu este atributul clasei *fundamentale* a unui popor, el nu e în stare nu numai să-și întindă hotarele, dar nici măcar să asigure Statul. (Aplause prelungite.)

Un istoric care ar avea mai mult răgaz decît mine acum, ar putea să arate în istoria modernă a noastră atîtea alte legături între Sîrbî și Romîni.

Pot să mai amintesc doar că între toți acei cari stăpîniau ori stăpîniseră țeri, singurul care a felicitat călduros, care a aclamat cu bucurie Unirea Principatelor noastre, a fost bătrînul țeran Miloș Obrenovicî, care fusese cneaz al Serbiei. Vestea Unirii i-a scos din suflet cuvinte care merită să fie însemnate de cîte ori se vorbește de legăturile dintre Sîrbî și noi. Oaspete pe pămîntul nostru, cunoscător al împrejurărilor politice în care trăiam, acest străin, care nu era cu totul străin, a simțit instinctiv importanța actului din 1859 pentru viitorul nostru. Și între acei cari au urat trăinicie actului Unirii și carieră glorioasă lui Alexandru Ioan Cuza a fost cneazul sîrbesc.

* * *

Dar mă opresc aici. Nu e nevoie să se spuie mai mult pentru a se afirma, pe basa aminti-

rilor istorice, necesitatea durabilă, eternă a acestor legături dintre dînșii și dintre noi. Pot fi curente politice, de o parte și de alta, care, într'un moment, să causeze, cum aū și causat, o înstrăinare între o țară și alta. Pe lîngă toate tradițiile istorice, pe lîngă datoria actuală de a admira eroismul Sîrbilor, se mai adaugă însă ceva pentru a ne uni durabil în eforturile noastre.

Serbia nu poate trăi decît întregă: de pe cîmpul înfrîngerii sale din 1915, ea se va ridica mai mare; trei secole, de la Cosovo pînă la Caragheorghe, aū adus întemeierea Serbiei celei mici; anul de suferință de la 1915 va clădi Serbia cea mare. Tot așa, veacuri întregi de suferință ale noastre ni-aū dat România mică; chinurile sufletești ce le simțim astăzi, zbucriumul care frămîntă inimile noastre, setea arzătoare care ni arde sufletul, jertfele pe care mîne le vom aduce pentru îndeplinirea celui mai sfînt din gîndurile noastre, vor întemeia o Romănie mai mare decît cea de astăzi. Amăndouă popoarele decî, pe același drum, prin aceleași suferințe, neputînd trăi decît în marginile dreptului național, vor forma, aici, în Orient, zăgazul contra apetiturilor imperiale, din Apus astăzi, poate din Răsărit mîne, și contra atacurilor lașe care, în chiar Orientul Europei, represintă trecutul chiar și atunci cînd se prind, într'o ultimă mișcare de agonie, de brațul viguros al Germanului, pornit, prin cucerirea lumii, către păgubirea sa proprie (Îndelung prelungite aplause.)

(Stenografiat de *H. Stahl.*)